

3. A JELENLEGI GAZDASÁGI-TÁRSADALMI FOLYAMATOK KÖRNYEZETI NEVELÉSRE ÉS FENNTARTHATÓSÁGRA GYAKOROLT HATÁSAI (DUDOK FANNI – SZABÓ SZILVIA)

3.1 BEVEZETÉS

A korábbiakban részletesen is vázolt gazdasági, társadalmi és környezeti kihívások, az emberiség által generált folyamatok globális fenntarthatatlansága mellett folyamatosan jelentkeznek olyan nem várt, ugyanakkor a fenntarthatósági kérdésekhez szorosan kapcsolódó aktuális problémák és feszültségforrások, amelyek már nem csupán egy adott térségben fejtik ki negatív hatásukat, hanem a világ 21. századi működési logikájának megfelelően globálisan jelentkeznek. Éppen ezért érdemes szólni a COVID világjárvány, a jelenleg is zajló háborús konfliktusok, valamint az energiaválság égető kérdéseiről, amelyek hol teljesen nyilvánvalóan direkt módon, hol közvetetten kötődnek a környezeti nevelés és fenntarthatóság kérdésköréhez.

3.2 A VILÁGJÁRVÁNY ELŐTT

A világjárvány 2020 első negyedévében régi világunkat pillanatok alatt felforgatta. Ez a világ természetesen sohasem volt teljesen problémamentes, de a piaci zavarok, a válságok, a gazdasági érdekek, természeti erőforrások, etnikai/vallási-kulturális ellentétek miatt kirobbant fegyveres konfliktusok, a túlnépesedés, az egyre fokozódó környezetterhelés és szennyezés, a túlfogyasztás, a hol demokratikusabb, hol demokratikusnak egyáltalán nem mondható hatalom, a helyi és globális szinten is jelentős mértékű egyenlőtlenségek és az erőforrásokhoz való hozzáférésben tapasztalható hatalmas különbségek ellenére is működött. Az egyének és közösségek – bár az elmúlt évtizedekben számtalan szinten, helyen és formában merült fel a fenti anomáliák megszüntetésének, mérséklésének, illetve kontrolljának igénye – folyamatosan próbáltak alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, igyekeztek talpon maradni.

A digitalizáció és kommunikáció, valamint a közlekedés, elérhetőség és megközelíthetőség ugrásszerű változásainak hatására a világ – a népesség egyre növekvő hányada számára – kinyílt. Úgy tűnt, a globalizáció megállíthatatlan. Ebben a koronavírus előtti időszakban a fejlett(ebb) országokban a globalizáció, digitalizáció és technikai fejlődés, valamint az egyre intenzívebben jelentkező fenntarthatósági kihívások gazdasági és társadalmi folyamatokra gyakorolt hatásai jelentek meg leghangsúlyosabb kérdésként.

3.3 A KORONAVÍRUS MEGJELÉNÉSE

A SARS-CoV-2 koronavírus egy vírusos, légúti, illetve légzőszervi megbetegedés, amely 2019 végén jelent meg Kínában, majd az ezt követő hónapokban a világ szinte minden részén. Az új típusú koronavírus mellett korábban is többször ütötte fel a fejét koronavírus-járvány (*szintén koronavírus okozta a 2003 áprilisában kitört SARS-járványt, illetve a 2012-ben kitört MERS-járványt*), amelyek azonban nem okoztak világjárványt.

A tudomány az állatvilágban is jelenlévő koronavírusok mellett több olyan humán koronavírus is ismer, amelyekkel az emberi közösségek együtt élnek és számtalan, elsősorban légúti és légzőszervi megbetegedést okozhatnak. Fontos megjegyezni, hogy nem csupán a koronavírusok, hanem egyéb vírusok és baktériumok egész sora létezik, amelyek egy része nem is ismert, és komoly veszélyt jelenthetnek az emberiségre, elsősorban a korábban említett globalizációs folyamatok, valamint a gyors és korábban egyre könnyebben elérhető közlekedési lehetőségek miatt, hiszen egy járvány rövid időn belül a világ bármely pontján megjelenhet.

A betegség kezelésére a járvány kitörésekor gyógyszer, illetve védőoltás nem állt rendelkezésre. Az új típusú koronavírus elsősorban szoros érintkezéssel, cseppfertőzéssel, valamint szennyezett felületek érintésével is terjedt. Természetes immunitás, megfelelő gyógyszerkészítmények, valamint igazolt oltások hiányában a járvány megállításához fontosnak tűnt a betegség korai észlelése, a fertőzött beteg elkülönítése, valamint a súlyosabb állapotba került, elsősorban idősebb, illetve más alapbetegségekkel is küzdő betegek támogató ellátása.

Az Egészségügyi Világszervezet (WHO) 2020. március 11-én hirdette ki a betegség okozta világjárvány megjelenését, azonban ezt megelőzően már a világ számtalan országa hozott olyan korlátozó rendelkezéseket, amelyek a járvány megfékezését, valamint a járványgörbe lehetőség szerinti ellaposítását célozták meg. Ezek az intézkedések óhatatlanul is a korábban már említett globalizációs jelenségek, globális gazdasági, társadalmi folyamatok az állami, kormányzati szereplők által történő korlátozásához, részbeni, illetve teljes leállításához vezettek világszerte. A döntően a piaci koordináció keretein belül zajló globalizáció helyét egyre inkább a deglobalizáció váltotta fel, az új szabályozásokkal, korlátozásokkal eddig nem tapasztalt helyzet elé állította az egyes országokat, piaci szereplőket és állampolgárokat egyaránt.

A víusról viszonylag hamar kiderült, hogy csak a népesség kis részénél okoz olyan tüneteket, ahol indokolt a betegek intenzív kórházi ellátása, azonban a legtöbb ország egészségügyi rendszere nem volt felkészülve a tömegesen jelentkező betegek ellátására. Az új típusú koronavírus terjedési sajátosságai mellett, ahol a megfelelő megelőzés érdekében a társas kapcsolatok, találkozások számát, valamint az idősebb,

krónikus betegségekkel is rendelkező korosztállyal történő találkozást korlátozni kellett, az egészségügyi rendszer működőképességének folyamatos fenntartása volt a másik legfontosabb ok, ami miatt az egyes országok lépéseket tettek a járvány lelassítására, illetve az emberek otthontartására. Ezek a korlátozó intézkedések alapjaiban változtatták meg a korábban megszokott gazdasági, társadalmi interakciókat.

Mi az első, a profit vagy az ember? Tette fel a kérdést Osztovits Ádám, a PwC Central and Eastern Europe stratégiai igazgatója, a Milyen lesz a világ a vírus után? című véleménycikkében.

„Amikor a válság beütött, a kormányok és vállalatok először az emberekre és csak másodsorban a pénzre összpontosítottak. A korábbi recesszióktól eltérően hirtelen világossá vált, hogy most a legnagyobb baj a munkaerő elvesztése lenne. Van ebben önérdek is: a fejlett világban évek óta zajlik a „talent war”, azaz a harc a jól képzett munkaerőért – amiből Németországban éppúgy hiány van, mint Magyarországon. Ha elbocsátják a szoftverfejlesztőt, a robotokat kezelő autógyári munkást, a pincért vagy a kőművest, egyáltalán nem biztos, hogy oda jön vissza, ahonnan elküldték. Az Uber, a Lyft vagy a Netpincér azonnali pénzügyi segítséget is nyújtott az otthon maradtaknak, a Starbucks, továbbra is „katasztrófafizetést” kínál az érintett baristáknak, a Libri tulajdonosa saját pénzéből fizeti alkalmazottait. Beszálltak a kormányok is, számos európai országban a munkájukat ellátni nem tudó alkalmazottak után állami támogatást, fizetések részbeni átvállalását nyújtják az érintett vállalatoknak. Mindannyian tudjuk, hogy sok vállalkozás számára elkerülhetetlenek lesznek a leépítések, amennyiben a korlátozások és recesszió túl hosszú ideig tart. A kérdés az, hogy ez az emberközpontú szemlélet megmarad-e a cégekben.” (Osztovits, 2020)

A vírus-helyzet hatékonynak tekinthető kezelésére irányuló kormányzati és gazdasági lépések szinte minden esetben a korábbi gazdasági folyamatok radikális átalakulásához vezettek. A gazdaság és a piacok vírus előtti működési mechanizmusainak átíródása egyrészt több gazdasági szereplőt, illetve ágazatot hozott kritikus helyzetbe, másrészt a piaci szereplők is olyan gyakorlatokat kezdtek el alkalmazni, amelyek jelentős mértékben változtatták meg a korábbi sajátosságokat és hangsúlyokat.

3.4 GLOBALIZÁCIÓ/DEGLOBALIZÁCIÓ/REGLOBALIZÁCIÓ?

A közlekedés, elérhetőség, megközelíthetőség, valamint az információs, kommunikációs technikák folyamatos fejlődése eredményeként az elmúlt években lényeges trendként jelent meg, hogy e vívmányok segítségével lehetőség nyílt különféle rendszerek, szervezetek digitális és fizikai összekapcsolására, amelyek új típusú munkatevékenységeket és termelési folyamatokat, valamint a foglalkoztatás új formáit eredményeztek világszerte.

A munkaerő mobilitásának exponenciális növekedése azonban nem eredményezett teljes globális munkaerőpiacot, az új típusú munkafolyamatok mellett megmaradtak a „hagyományos” tevékenységek is, másrészt a jelenlegi digitális nemzedékek mellett a foglalkoztatottak egy része eleve nem rendelkezett, illetve rendelkezik a kapcsolódáshoz szükséges mobilitásra való hajlandósággal, kompetenciákkal, tudáselemekkel.

A világ fejlettebb területein megfigyelhető stagnáló, vagy fogyó népességből, illetve az előregedő társadalmakból következő munkaerőpiaci kihívásokat tovább fokozta, illetve az adott területeken rendelkezésre álló humán erőforrás mennyiségét jelentősen csökkenthette a fejlettebb, kedvezőbb életfeltételeket biztosító centrumterületekre történő áramlás. Ezzel párhuzamosan egyre nagyobb mértékben volt érezhető az a migrációs nyomás, amely elsősorban a fejlett területeket érintette: a koronavírus-járvány kitörése előtt világszerte hatalmas tömegek keltek útra háborús helyzetek, gazdasági, megélhetési okok, vagy az éghajlatváltozás hatásai elől menekülve. Az előregedő, fejlett országok e munkaerő egy részét felszívták, a bevándorlók ugyanakkor sok esetben minimális nyelvtudást, kompetenciákat igénylő munkakörökben tudtak csak munkát vállalni, ahol sok esetben problémát jelentett a nyelvi, kulturális, vallási, szocializációs különbségek miatti feszültségek felerősödése is.

Jellegzetes tendenciának tekinthető a népesség centrumterületeken megfigyelhető koncentrálódása is. a periférikus területek világszerte tapasztalható kiürülésével párhuzamosan. Ez a helyzet azonban nem statikus: a centrum-periféria jelleg viszonylag gyorsan megváltozott, ha a korábbi versenyelőnyök megszűntek, vagy éppen újabbak keletkeztek, amely szintén nagyfokú alkalmazkodóképességet igényelt a munkavállalóktól, vállalatoktól és kormányzatoktól egyaránt.

Ezzel párhuzamosan a szakmák, előállított termékek és szolgáltatások változása is folyamatos volt, mint ahogyan a fogyasztói igények és szükségletek is folyamatosan változtak, leértékelve korábbi tevékenységeket és felértékelve új tevékenységeket. Az egyes szektorok közötti folyamatos átrendeződés is lényeges jellemzőként jelent meg, mivel a globális hatásmechanizmusok lehetővé tették a korábban egy-egy

területen meghatározó gazdasági tevékenységek kiszervezését, amelyeket nem feltétlenül követett új.

A fenti folyamatok egy néhány hetes átmeneti időszakot leszámítva, amíg az egyes kormányzatok az egyre intenzívebben jelentkező terjedéssel kapcsolatos intézkedések várható hatásait mérlegelve halogatták a szigorú gazdasági, társadalmi korlátozások bevezetését, szinte mindenhol az egyes országok lezárásához, a ki- és beutazás megszüntetéséhez, az országon belüli mozgás korlátozásához, a szociális távolságtartás előírásához vezettek. Ezek az intézkedések azokat a gazdasági tevékenységeket, amelyek alapvetően az állampolgárok szabad mozgásához, helyváltoztatásához kötődtek (hazai és belföldi utazás, turizmus, valamint a kapcsolódó szolgáltatások: vendéglátás és turizmus, rendezvényszervezés, kreatív iparágak, reklám, rendezvény, kulturális ipar), szinte azonnal leállította. A globalizáció korábbi diadalmenetét, illetve az emberek és áruk szabad és gyors mozgását nagyon hamar a különféle mértékű korlátozások, illetve a bezárkózás váltotta fel.

A fejlett országok gazdasági tevékenységeinek eleve nagy hányada szolgáltatás volt, amit a válsághelyzetben az állampolgárok nem, vagy csak mérsékelten vettek igénybe. Hamarosan azonban azok a gazdasági tevékenységek is komoly veszteségeket könyvelhettek el, amelyek esetében a termelés folyamat importfüggő, az alapanyagok, félkész termékek egy része külföldről származik. Ezzel párhuzamosan természetesen a fogyasztói igények is rövid időn belül átrendeződtek, amely szintén kihatott termék- és szolgáltatás piacokra. Természetesen lényeges megjegyezni, hogy a fenti, vírushelyzet által erőteljesen sújtott ágazatok mellett olyan szegmensek is léteztek a gazdaságnak, amelyek profitálni tudtak a válsághelyzetből, és/vagy sajátosságaik miatt (*helyi erőforrásokból hazai piacok ellátása, minimális importfüggőség, válságtól független fogyasztói igények stb.*) nem, vagy csak kis mértékben érintette őket negatívan a pandémia.

A vírus okozta gazdasági visszaesés kezelése a kormányzatok fontos feladata és felelőssége volt világszerte, egy olyan helyzetben, ahol az egyes szereplőket elérő módon érintette a válsághelyzet és meglehetősen differenciált feladatokat kellett megoldaniuk. A kormányzati lépések elsősorban az egészségügyi kapacitások megfelelő formában történő menedzselésére, másrészt a piaci szereplők, valamint a munkájukat elvesztett foglalkoztatottak megsegítésére koncentrált, amellet, hogy a válsághelyzet által érintett piaci szereplők is igyekeztek olyan lépéseket tenni, amelyekről a krízishelyzet túlélését várták.

Az intenzívebbé váló állami szerepvállalás és beavatkozás sikere elsősorban azon múltak, hogy az adott területeken a vírushelyzet mennyire bizonyult tartósnak, illetve mennyire sikerült a gazdaság újraindításával a munkaerőpiaci kihívásokon

és foglalkoztatási problémákon úrrá lenni. 2020 május elején-közepén a járvány tetőzését követően több ország is megkezdte a lassú nyitást, gazdaságuk újraindítását. A járvány első hullámának tetőzése azonban nem jelentette automatikusan a veszélyhelyzet végét, a korlátozások több területen még hosszú időn keresztül fennálltak, illetve a járvány további hullámaival ismét szigorodhattak.

Három évvel később a vírus, amely némileg megszelídülve, de továbbra is köztünk maradt, láthatóan már nem eredményez a korábbiakhoz hasonló lépéseket, következményeket. A pandémia alatt tapasztalható deglobalizációs folyamatokra adott válaszok szinte minden országban a korábbi állapotokhoz történő visszatérés felé mutattak, ugyanakkor ebben a periódusban még nem volt teljesen biztos, hogy ez a visszatérés tényleges visszatérés lesz-e, vagy új rendezőelvek alapján kialakuló reglobalizációnak lehetünk-e tanúi?

Fenntarthatósági szempontból, nem számítva a deglobalizációs folyamatok piaci szereplőkre, gazdasági struktúrákra és a globális világgazdaság játékszabályai szerint összekapcsolódó ellátási láncokra gyakorolt romboló hatását, mindez akár kedvező is lehet. A pandémia során tapasztalható világgazdasági leállás, a szabad mozgást korlátozó intézkedések, valamint az otthonról történő munkavégzés komoly környezetterhelés-csökkenést eredményezett világszerte. Korábban szmogfelhőben úszó nagyvárosok levegője kitisztult, a szennyezőanyag-kibocsátás világszerte mérséklődött, és az emberek „visszahúzódásával” egyre több helyen bukkantak fel az állatvilág képviselői.

E változások azonban – amelyek környezetvédelmi, fenntarthatósági szempontból kétségtelenül kedvezőek – úgy tűnik, nem elegendőek a klímaváltozás megfékezéséhez, ugyanakkor jól mutatják azokat a lehetséges lépéseket, amelyekkel az emberiséget sújtó, koronavírus-krízis előtti régi válság kezelhető lehet. Ugyanakkor szintén érdemes megjegyezni, hogy a klímakrízis mellett megjelenő, illetve átmenetileg a klímaválság helyébe lépő globális járvány során a fenntarthatósági kérdések, a gazdasági, társadalmi, környezeti egyensúly megteremtése háttérbe szorult, az egyéni, közösségi és szervezeti túlélés, illetve a gazdaság talpra állítása, újraindítása, tehát a lehetőség szerint minél gyorsabb reglobalizáció tűnt az elsődleges prioritásnak.

A válsághelyzetben tapasztalható reakciók és válaszok azonban azt is jól mutatják, hogy az alapvetően jól alkalmazkodó emberi közösségek képesek lehetnek kezelni a klímaváltozást is, olyan erőforrás-használattal, amely hosszú, illetve hosszabb távon biztosíthatja a fenntarthatóságot. Ehhez azonban jelenlegi gazdasági, társadalmi és ökológiai szituációnkban rendszergondolkodás szükséges és óriási önmérsékletet követelne meg az egyébként a fogyasztás növekedésére szocializált társadalmaktól.

3.5 HÁBORÚS HELYZET ÉS ENERGIAVÁLSÁG

Az elmúlt évtizedekben számtalan fegyveres konfliktus és háborús helyzet tanúi lehettünk a világ különböző részein. Az információs társadalom által biztosított lehetőségek következtében ezek az országok, közösségek közötti éles és számtalan emberéletet követelő harcok akár a karosszékéből is nézhetők, ráadásul egymástól sok esetben teljesen eltérő, markánsan különböző narratívával találkozhatunk az offline és online csatornákon. Abban az esetben, ha nincs személyes érintettség és ráadásul a konfliktusok is meglehetősen nagy távolságra zajlanak tőlünk, hajlamosak vagyunk mérsékelten foglalkozni ezekkel a háborús helyzetekkel. Teljesen más azonban a helyzet, ha a fegyveres összecsapások a közelben zajlanak, és – a globalizált világunk sajátosságainak és működési logikájának megfelelően – gazdasági, társadalmi tevékenységeinkre is közvetett, vagy közvetlen hatást gyakorolnak.

A környezeti erőforrások, mint például az ivóvíz, a talaj és az energiaforrások, gyakran konfliktusforrások lehetnek. Ha az egyes országok nem képesek fenntartható módon gazdálkodni ezekkel az erőforrásokkal, versenyhelyzet alakulhat ki, ami potenciálisan konfliktusokhoz vezethet. A környezeti problémák, mint például a klímaváltozás, talajdegradáció vagy vízhiány, elősegíthetik a népesség elvándorlását. A migráció gyakran feszültségeket és konfliktusokat szülhet az új helyzet miatt, különösen, ha a célterületen már előzőleg is fennálló feszültségek vannak.

A legtöbbször erőforrás- és területszerző, gazdasági megfontolásokból indított, befolyási zónákat kiterjesztő, valamint kulturális, vallási és politikai okokra visszavezethető konfliktusok közül jelenleg a 2014 óta tartó konfliktushelyzetet követően 2022 februárjában Oroszország által indított orosz-ukrán háború, valamint a 2023. október 7-én a Hamasz terrorszervezet által Izrael ellen indított háborús konfliktus gyakorolja a legnagyobb hatást mindennapjainkra.

A szomszédunkban zajló háborús konfliktus által generált aggodalom és szorongás jelentős, mint ahogyan a Magyarországot is érintő humanitárius katasztrófa következményei is. A háború elmúlt két évben átrajzolta Európa energia-térképét és komoly lépések történtek az orosz energiahordozókról történő leválásra, amely hosszabb távon erősítheti a helyi, sok esetben alternatív energiaforrásokra történő átállást. A háború azonban nem csupán az energiabiztonságot áthatja alá, hanem több termék és alapanyag globális kereskedelmét is átrendezte az elmúlt időszakban, amely jelentős inflációhoz és számtalan termék és szolgáltatás jelentős áremelkedéséhez vezetett világszerte.

3.6 ÖSSZEGZÉS

A gazdasági és társadalmi konfliktusok során a környezeti és fenntarthatósági szempontok figyelembevétele nem tekinthető elsődlegesnek, mint ahogyan az is jól látszik, hogy a kritikus helyzetek mérséklődésével és elmúltával, ahogyan a világvárvány esetében is tisztán látszott, sokkal kevésbé foglalkozunk a korábban problémaként kezelt kérdésekkel. Napjaink kihívásai jól mutatják, hogy a negatív visszacsatolások hatására az emberi közösségek képesek lehetnek olyan döntéseket is meghozni, amelyek a korábbiaknál felelősebb, környezettudatosabb és fenntarthatóbb megoldásokat eredményezhetnek hosszabb távon. A fő és egyben nyitott kérdés azonban az, hogy képesek vagyunk-e proaktív módon, komoly és intenzív negatív visszacsatolások nélkül is ilyen lépésekre?

3.7 FELHASZNÁLT FORRÁSOK

SZAKIRODALOM

1. Barakonyi E. (2016): Pályakezdő fiatalok munkaerőpiaci esélyei a Dél-dunántúli régióban 2025-ig kutatási összefoglaló. In: Zádori Iván (szerk.): Alternatív munkaerőpiac: fejezetek munkatudományi, munkaerőpiaci kutatásokról 2008–2015. Pécs: PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Kar.
2. Digitális Munkaerő Program (2016). Megoldási javaslatok az informatikus és digitális szakember hiány kezelésére. *Budapest: IVSZ Szövetség a Digitális Gazdaságért.*
3. Ferrari, A. (2013). DIGCOMP: A digitális kompetencia értelmezésének és fejlesztésének európai keretrendszere. Report EUR 26035 EN
4. Nábelek F., Sturcz A., Tóth I. J. (2016). Az automatizáció munkaerőpiaci hatásai. Járási munkaerő-piacok automatizációs kitettségeinek becslése. *Budapest: MKIK Gazdaság- és Vállalkozáskutató Intézet.*
5. Nemeskéri Zs. & Szellő J. (2015). A munkaerőpiaci környezet alakulása, különös tekintettel, a fiatal diplomások helyzetére. PTE Diplomás Pályakövető Rendszer tanulmánykötet. *Pécs: Pécsi Tudományegyetem.*
6. Nemeskéri Zs. & Szellő J. szerk. (2017). Digitális kompetenciák és a pályaaorientáció munkaerő-piaci összefüggései a 21. században. *Pécs: Pécsi Tudományegyetem.*
8. Szellő J. szerk. (2014). Pályakezdő fiatalok munkaerőpiaci esélyei a Dél-dunántúli régióban 2025-ig. *Zárótanulmány, Pécs: Pécsi Tudományegyetem.*

9. Zádori I. – Sebők M. – Nemeskéri Zs. (2016): Sustainability, HRM and Public Services. *Pro Publico Bono: Magyar Közigazgatás; a Nemzeti Közszolgálati Egyetem közigazgatás-tudományi szakmai folyóirata*, 2016:(2) pp. 42–57.
10. Nemeskeri Zs. – Szello, J. – Zadori I. – Barakonyi E. (2016a): Digital Competencies and Career Orientation in the 21 st Century: Hungarian Labor Market Approach. *REVISTA ROMANA DE STATISTICA* 60:(12) pp. 78–92.
11. Nemeskeri Zs. – Szello J. – Zadori I. – Barakonyi E. (2016b): Digital Competencies and Career Orientation in the 21st Century. In: Dan CRUCERU (szerk.). *Artifex*” University of Bucharest: Program of the International Symposium. „Research-Forecast-Decision in the Social-Economic System”. *Bucharest: Bucharest University of Economic Studies*, 2016. pp. 292–309

INTERNETES FORRÁSOK

1. Osztovits Á. (2020): Milyen lesz a világ a vírus után? https://index.hu/velemeny/2020/04/06/milyen_lesz_a_vilag_a_virus_utan/
2. Vuorikari R. (2013). A digitális kompetencia elsajátítása – a 21. századi polgárok előtt álló feladat. (2017.02.20.) http://www.schooleducationgateway.eu/hu/pub/experts/riina_vuorikari_-_becoming_dig.htm
3. Marosiné Kuna Zs., Nagy G. M., Nikodémus A., Szendrényi P. (2016). Digitális gazdaság és foglalkoztatás. Összefoglaló a MKT Munkaügyi Szakosztálya és a NGM Gazdaságfejlesztési Államtitkárságának közös rendezvényéről. In: *Munkaügyi Szemle Online*. 2016. június. (2017.01.15) <http://www.munkaugyiszemle.hu/digitalis-gazdasag-es-foglalkoztatas>
4. LO World Employment Social Outlook 2019. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_670542.pdf
5. OECD Future of Work and Skills. https://www.oecd.org/els/emp/wcms_556984.pdf
6. <https://hu.trenkwalder.com/news/mely-lesz-a-valsag-de-nem-tart-sokaig>
7. <https://www.hrportal.hu/toborzas-kivalasztas.html>
8. http://hrpwr.hu/aktualis/cikk/igy_velekedik_623_hr_szakember_a_koronavirus_miatti_valsagrol